

Striden vid Gullberg 1612

2019-11-10

Mitt under Kalmarkriget utspelade sig dramatiska händelser kring Gullbergs fäste (idag Skansens Lejonet). Skildringen är hämtad ur Ekroths häfte som beskriver *Skansen Westgötha Leijon*.

"Det var nådens år 1612. Svenska armén och flottan var upptagna på andra sidan Östersjön i kriget mot Polen. Även mot Danmark rådde det krigstillstånd, men här hade inga krigiska händelser ägt rum sedan svenskarna under Gustaf II Adolf midsommardagen 1611 överrumplat den danska gränsstaden Cristianopel och där anställt det sedvanliga blodbadet på stadens innevånare. Den danske kungen Christian IV förberedde emellertid ett större företag mot Sverige till våren 1612 och värvade krigsfolk i Tyskland ("oldenburgare"), i Skottland och i England. I januari 1612 fick han underrättelser om att i hela Västergötland <https://goteborgshistoria.com/and> fanns inget svenskt krigsfolk, med undantag av besättningarna på Gamla Elfsborg och Gullbergs Fäste. Som den tidigare stränga vintern övergått i blidväder beslöt han sig för att redan nu göra ett härjningståg in i Västergötland och för att "ha ryggen fri" inta Gullberg för att med en dansk besättning här hålla Elfsborg under kontroll. Att även intaga Elfsborg, med dess starka fortifikatoriska anläggningar och stora besättning på 600 man, ansåg han sig icke ha folk nog tillhands.

På morgonen den 26 januari bröt han upp från Varberg i spetsen för en ryttarstyrka på 2.500 man, huvudsakligen värvat utländskt krigsfolk. Avsikten var att direkt efter 8-milsritten, man kunde rida långt på den tiden, med nattlig överrumpling ta Gullberg. Man medförde långa stormstegar, parvis klövjade på två hästar. Riksgränsen, strax söder om nuvarande Mölndal, passerades vid midnatt, och drygt en timme senare stod man framför Gullberg. Den snabba anmarschen var en garanti för att ev. svensk spaning inte skulle hinna varna besättningen på Gullberg. Ungefär 800 meter framför fästet gjordes halt och avsittning. Medförda stormstegar klövjades av. Hästhållare och vakt utsattes och i två kolonner började man framryckningen. Den högra följde Gullbergsåns västra strand med uppgift att storma och ta östra delen av södra muren, muren som innanför vallgraven gick från Gullbergsån till Gullbergs vassar. Den vänstra kolonnen gick fram i terrängen där nu gamla mosaiska kyrkogården ligger, med uppgift att storma och ta västra delen av muren. Genom denna delade framryckning undvek man att stöta på utanverket Swingeln framför porten, med dess bevakning.

Hur var då läget i Gullbergs fäste denna natt? Kommendant var Mårten Krakow, eller som han tidigare hetat: Mårten Kråk. Ordinarie besättning var ett 50-tal slottsknektar av varierande ålder och stridsduglighet under befäl av hövitsmannen "Jarl i Ragnarköf". Men kung Christians krigsförberedelser och värvningar hade inte kunnat hållas hemliga och Krakow hade därför vidtagit omfattande försvarsförberedelser. Till fästningen hade han dragit in en fänika Västgöta infanteri, under befäl av fänikelöjtnanten Sven Svensson, samt delar av två andra fänikor, eller summa 220 infanterister. Tillsammans med slottsknektarna hade han därför en besättning på närmare 300 man, vilket väl var vad han kunde hysa inom Gullbergs murar. Men Krakow hade även vidtagit andra anordningar för försvarets stärkande. På vallarna hade han låtit lägga upp långa stockar, s.k. "fällbommar" samt högar med stenar, i storlek lämpliga att kasta. Eftersom beställda ammunitionsförstärkningar dröjde, hade han låtit hugga upp 170 "gångar" (omgångar) hästskor för att kunna skjuta "skrotskott" med kanonerna. Innanför portgången hade han låtit lägga upp material för att kunna blockera porten om denna skulle sprängas. Om man därtill

lägger att han anbefallt sträng bevakning och uppmärksamhet — så var Gullbergs fäste väl förberett att möta ett anfall.

Men danskarna hade också åtskilliga trumfkort. Förutom sin kvantitativa, nära tiodubbla överlägsenhet, voro de danska ryttarna till största delen stridsvana legoknektar och kunde beräknas göra sitt bästa när de nu stod under danske kungens direkta befäl. Men vad som framförallt gynnade en nattlig överrumpling var vädret. Det regnade och blåste en stark västlig storm, vilket liksom den blöta marken dämpade alla ljud.

”På södra vallen patrullerar en vaktpost med hillebarden på axeln. Han går på murkrönet innanför bröstvärnen från västra hörntornet till det östra. Här vänder han tillbaka till västra tornet och stannar alltemellanåt vid detta i lä för regnet och blåsten. Stödd mot hillebarden står han så och lyssnar ut i den mörka natten. Han tycker sig då höra en häst gnägga i fjärran. Att ryttare är ute så här mitt i natten och i detta väder är ju i och för sig anmärkningsvärt, men han vågar inte slå larm för det har varit många falska larm under senare tid och kommandanten har varit mycket vred när han blivit väckt mitt i natten till ingen nytta — för att nu inte tala om besättningen i övrigt. Han står därför stilla och lyssnar. Tycker sig till slut höra plask i vallgraven.

Danskarna hade räknat med is i vallgraven. Och visst fanns det is! Men tack vare det myckna regnandet de senaste dagarna står vattnet två fot högt på isen. Någon eller några av de danske har väl halkat och fallit i — alltnog, posten på vallen hör det och även andra ljud, som vittnar om att mycket folk rör sig nedanför vallen. Han förstår att nu händer det något och nu måste han slå larm. Han springer de få stegen till vaktstugan, där vaktens slutna del ligger. Utanför dörren hänger på en galge en stor gonggong av järn. Han fattar hammaren, som hänger där bredvid och slår med full kraft ett slag på gong- gongen. Och han fortsätter att slå. Nu vaknar fästningen till liv. Vaktstugans dörr slås upp och vakten strömmar ut och upp på södra vallen. I övrigt tändes ljus i borgen. Dörrar slås upp, vapen skramlar och kommandoord ljuder. Men under hela tiden fortsätter posten att slå på gonggongen. Dess manande larmljud rullar in mellan murar och* byggnader och väcker även Kommandanten, där han bor vid inre borggården. Han ”sinkar” sig inte med att ta på rustning utan griper sitt svärd och störtar ut mot södra muren från vilken han hör stridslarm. När han kommer fram ser han att danskarna i stor mängd redan är uppe på vallen och i färd med att driva tillbaka vaktstyrkan och de av den övriga besättningen som hunnit upp på vallen. Samtidigt strömmar allt fler danskar uppför stormstegarna. I detta läge är överrumplingen fullbordad och segern danskarnas. Men Krakow kastar sig utan betänkan in i handgemänget. Med sitt föredöme och sin röst manar han sin lilla skara till ett förbittrat motstånd. Ett motstånd som efterhand blir allt hårdare, allt eftersom allt fler av borgens besättning blir stridsberedda och kommer upp på södra vallen. Och det otroliga inträffar. Danskarna drives tillbaka och retirerar utför stegarna.

Anfallet är tillbakaslaget. Men även svenskarna har lidit förluster och på vallen ligger Krakow svårt sårad. Han kan inte längre föra befälet över försvaret men tillkallar sin hustru Emerencia. Till henne överlämnar han så befälet, för han litar inte på sina två manliga underbefälhavare. Hövidsmannen för slotts-knektarna har han tidigare funnit vara feg och opålitlig, vilket skulle visa sig även denna natt, och fänikelöjtnanten Sven Svensson är för honom en ny bekantskap. Men hustrun Emerencia, som tidigare följt honom på många krigiska färder i Europa, på henne litar han och till henne överlämnar han befälet över fästningen. Det skall visa sig vara en klok åtgärd. Emerencia vidtar genast åtgärder för att möta ett ev. nytt danskt stormanfall. Hon ”purrar ut” allt vad som ”anda och liv har” inom borgen till försvar av den hotade södra vallen, däribland även ett antal kvinnor som bor inom fästningen. Bland dessa hennes egna kammarpigor och

kökspigor samt ett antal knektehustrur. Kammarpigorna får order att ta hand om de sårade. Kökspigorna och några knektehustrur får order att tända i lakegraven” och koka skarp lut och de övriga kvinnorna beordras till södra vällen för att understödja försvaret med att kasta ner stenar på danskarna om de skulle komma igen. Och de kommer! Inom en timme löper danskarna till storms för andra gången. Men nu möter de en förvarnad, fulltalig besättning, förstärkt med kvinnorna. Och när de klättrar uppför stormstegarna kommer ”fällerbommarna” åkande utför stegarna sopande undan alla som klättrar på dem. Och de som står bredvid och väntar på sin tur att klättra upp bombarderas av de nedfallande stenarna. Detta bryter anfallet och danskarna viker tillbaka. Men Christian, som får rapport om detta, räknar med att försvararna nu förbrukat sitt förråd av fällerbommar och ger order om ett nytt anfall, som dock mötes med nya fällerbommar, flyttade från andra murar som inte anfallits och nytt stenregn, och även detta anfall avslås.

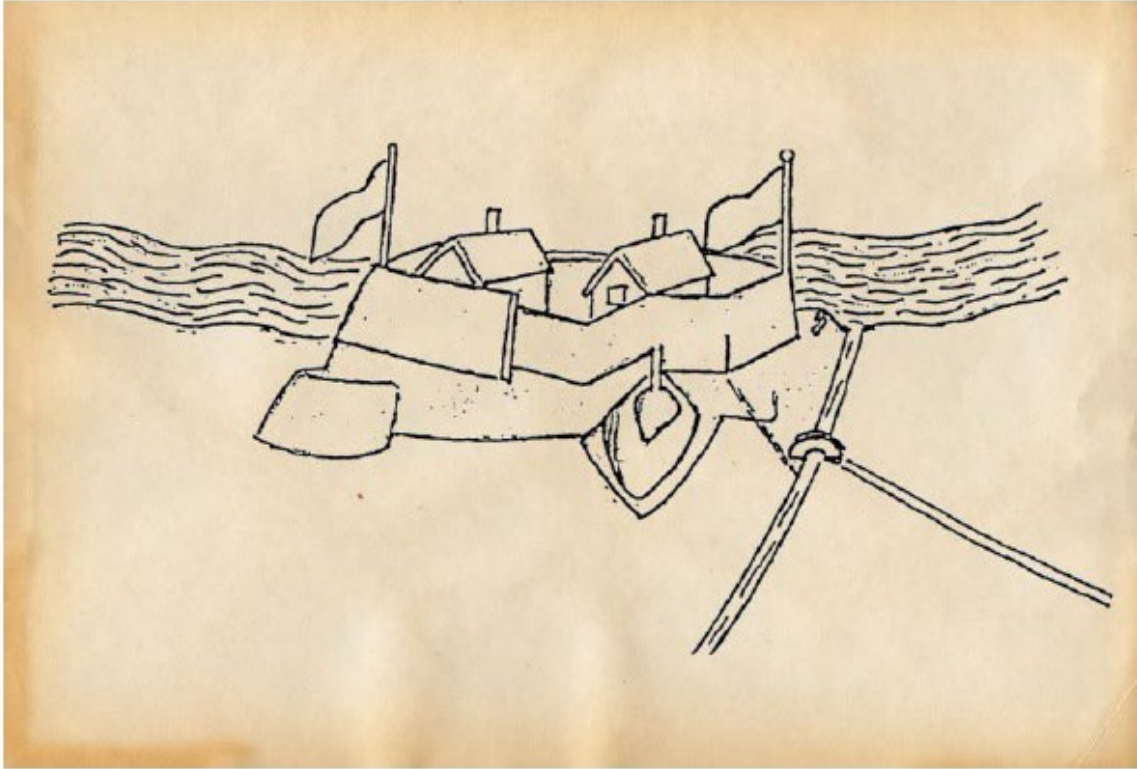
Christian, som var en stor älskare av mat och framför allt dryck, hade räknat med att äta frukost i Gullbergs fäste, dymedelst rekreerande sig efter den långa ritten från Varberg, anbefaller ”skummande av raseri” en ny stormning, som dock röner lika liten framgång som de tre föregående. Då övergår danskarna till en annan taktik, kanske delvis beroende på att förrådet av medförda stormstegar till stor del förbrukats, och som det nu börjar ljusna kan försvararna använda både kanoner och musköter. Man anfaller ”Swingeln”, som i detta läge kanske inte försvaras. Genom förbindelsegången tränger man fram mot fästningsporten, som man bearbetar med ”petarder”, långa stänger, framtill försedda med kraftiga krutladdningar antända med en stubin. Vid femte petardern brister ena dörrhalvan av den järnbeslagna ekporten. Segervissar strömmar så danskarna in i valvet. Men här möts de av en obehaglig överraskning. I stället för ett antal försvarare som lätt kan nedkämpas med svärdens stöter de på en blockering av tomma tunnor, lakekar, smörkärnor, vagnshjul och annan bråte. De måste sticka svärdens i slidan och börja röja upp i bråten med händerna. Då begjutas de med skällhet lut, som kvinnorna håller ner över dem. Luten träffar händerna och stänker i ansiktena. Samtidigt haglar stenar över dem. Pistoler och musköter, avfytrade på korta håll kräver sin tribut. De bakom varande tränger på och trängseln blir så svår att flera faller i brunnen intill ena väggen i portgången. Ett trettiotal av de anfällande viker undan genom en port mot nedre borggården, men de övriga drar sig tillbaka och söker skydd i själva portvalvet. Anfallet är stoppat, men faran är ej över för de försvarande. Över tusen danskar står framför porten beredda tränga in. I ”död vinkel” för fästningens kanoner. Emerencia låter då flytta två kanoner från södra vällen och sätta upp dem på taket av en låg byggnad innanför portgången. Kanonerna laddas med skrot och avskjutes ner genom portvalvet mot de sammanpackade danskarna. Då ger danskarna upp. Men innan de lämnar platsen framför fästningen skickar kung Christian fram en parlamentär, trumpetare med vit flagga. Denne begär att få tala med kommandanten. Emerencia tillkallas och säger till honom att ”vad han vill säga kommandanten kan han säga henne”. Parlamentären framför då en begäran från danskarna att de skall få hämta sina döda. De har 200 stupade i portvalvet och strax utanför porten. Men Emerencia, som kanske fruktar ett försåt, svarar: ”Nej, har Gudi varit oss så nådig att han tillåtit oss slå dem ihjäl, så skola vi ock begrava dem”. Och så ber hon parlamentären: ”Hälsa Kong Christian att de danske kom oss lite häftigt uppå i natt, men vill de göra oss ett nytt besök vid middagstiden så skola vi hava en bättre anrättning att bjuda dem på”. När hon så står där på södra vällen får hon i det allt klarare morgonljuset se att nedanför på ängen håller en liten ryttarskara, ståtliga ryttare, väl beridna och bland dem en ryttare på en vit häst. Hon tänker då - att där har vi den danske kungen. Ger så sin bäste artillerist, en gammal ”bysse- mästare”, order: ”Skjut på ryttaren på den vita hästen!” Och han skjuter och träffar. Men tyvärr är det inte Christian, utan en överste i kungens följe. Men Christian sitter så nära på sin häst att blodet från

den dödade danske översten stänker kungen i ansiktet och då utropar han vredgat: "Däveln ta Kråken. Han sover icke. Detta var ämnat åt mig".

Så drar då danskarna bort — mot Nya Lödöse. Men vid inbrytningen genom porten har ett 30-tal av danskarna genom en liten sidoport kommit in på nedre borggården. När de fortsätter över denna kommer de till en port och genom denna in i en bagarstuga där borgens alla barn äro samlade under uppsikt av en piga. När danskarna stormar in blir barnen förskräckta och "skriker i högan sky". Men pigan hon "sansar sig" och river ner några nybakade kakor, som hänger på stänger under taket och slänger dem till danskarna. Och dessa, som äro mycket hungriga och inte ätit sedan de lämnade Varberg föregående dags morgon, slår sig ner och "låter sig väl smaka", menandes att nu har de gjort sitt och nu kan huvudstyrkan erövra resten av fästningen. För sent upptäcker de att de hamnat i en fälla och ger sig då fångna. Efter stridens slut låter Emerencia leda ut dem en efter en och, efter tidens sed, slå ihjäl dem med bössekolvar och vedträn. Hon sparar endast en, som hon sedan, när familjen Krakow en tid senare förflyttas till Vaxholms fästning, visar upp för svenske kungen Gustaf II Adolf i Stockholm."

Under striden i portvalvet inträffade en händelse, som ibland felaktigt återgives. När danskarna besköts med skrotskott från de två kanoner, som flyttats till plats innanför portgången, började krutet ta slut och när man skulle hämta mera befanns hövitsmannen för slotts- knektarna, som hade hand om nycklarna till krutkammaren, vara försvunnen. Han hade när porten sprängdes blivit så förskräckt att han "stuckit sig undan". Emerencia letade sedan efter honom och fann honom till slut på "hemlighuset". Hon frågade honom då om han "tyckte det var tid att här svala sig". Och hon blev så förbittrad att hon grep honom vid halsen och bågge fötterna och hävde honom ner i hans eget "skarn".

När Krakow lämnat befälet över Gullbergs Fäste tillsattes en utländsk befälhavare med en besättning som till största delen bestod av värvat utländskt krigsfolk. När så kung Christian i maj månad återkom med en armé på 25.000 man, vari ingick kavalleri, infanteri och artilleri, belägrade han de båda fästningarna Gamla Elfsborg och Gullberg. Gamla Elfsborg bjöd hårt motstånd, men när hälften av besättningen stupat antog kommandanten danskarnas erbjudande om fritt avtåg medförande handvapen. Två dagar senare kapitulerade även Gullbergs Fäste. Danskarna hade då hunnit skjuta en bräsch i södra muren och beskjutit byggnaderna på inre borggården med glödgade kulor. Danskarnas belägringsartilleri stod uppställt öster om Gullbergsån, på den plats där nu Olskrokstorget är beläget.

Gullbergs fäste på en dansk minnespeng slagen 1612 för att fira fästets fall. Hämtad från arkeologerna.com.

Som kommandant på Waxholms fästning, betydligt större och viktigare än det lilla Gullbergs Fäste, fick Mårten Krakow det snart "hett om örona". Danska flottan belägrade fästningen. Men Krakow bet bra ifrån sig under hela sommaren och när hösten kom vågade inte danska flottan här invänta höststormarna utan seglade hem. Familjen Krakow blev för sitt tappra försvar belönad med två gårdar i Sätilla socken i Halland. När och hur Mårten Krakow dog finnes ingen uppgift om. Men hans änka, den manhaftiga Emerencia, bosatte sig senare i det nyanlagda Göteborg och dottern Cecilia blev gift med en rådsherre i samma stad." (Ur: Ekroth 1977, s. 3-8)

Läs även Lars Gahrns text: "[Gullbergs försvar 1612 – ett 400-årsminne](#)".

Referens

Ekroth, Kurt, *Skansen Westgötha Leijon: en beskrivning*, Göteborg, 1977.